

ЛІТАРАТУРНАЯ СПАДЧЫНА М. БАГДАНОВІЧА

(Да дзесятай гадавіны ад дня сьмерці поэты, 1917—25 мая—1927)

Проф. І. Замодін

Ня глядзячы на заўчасную сьмерць, М. Багдановіч пакінуў значную літаратурную спадчыну ў розных родах творчасьці.

Усё напісанае ім пры жыцьці, што захавалася часткаю ў друкаваным відзе, часткаю ў рукапісах, складае два вялікіх томы. Першы том, які ўжо скоро выйдзе з друку, зьмяшчае ў сабе яго вершы, мастацкую прозу,—усяго каля 28 друкаваных аркушаў. У другі том, прыгатованы да друку, але яшчэ пакуль што ў друк ня зданы, увойдуць усе яго артыкулы і нататкі крытычнага, публіцыстычнага і іншага зместу, а таксама невялікая частка яго лістоў, якія захаваліся,—усяго каля 15—18 друкаваных аркушаў.

Для характарыстыкі яго творчасьці найбольш важны першы том. Ён складаецца з сямі аддзелаў. У першым зьмешчаны ў хронолёгічным парадку вершы 1908—1917 гадоў, усе, якія не ўвайшлі ў зборнік „Вянок“; гэты аддзел дае магчымасьць меркаваць аб разьвіцьці тэматыкі і вершаванай формы ў Багдановіча за гады яго нядоўгага жыцьця ў сувязі з найбольш характэрнымі момантамі яго юнацкіх інтарэсаў, перажываньняў і стрэч. Гэты аддзел пачынаецца раньнімі вершамі, якія захаваліся ў рукапісах 1908 году, характэрнымі і для пачуцьця радзімы поэты, і для яго артыстычнага пачуцьця прыроды, якое так рознастайна выказалася ў яго наступных вершах; канчаецца аддзел вершаванымі накідамі астатніх дзён жыцьця (май 1917 г.), у якіх няэьменнае для Багдановіча захапленьне прыгожасьцю жыцьця ідзе роўналежна з прадчуваньнем блізкай сьмерці. У другі аддзел увайшоў адзіны зборнік, што вышаў пры яго жыцьці, гэта зборнік „Вянок“, які, як мастацкае цэлае, ня раз ужо ацэньваўся і, бясспрэчна, яшчэ будзе ацэньвацца крытыкай. У канцы „Вянка“ даны дадатак—цыкль вершаў (14) пад агульнаю назваю „Каханьне і сьмерць“, пры жыцьці ненадрукованыя, але якія былі вызначаны поэтаю для „Вянка“; гэтыя чатырнаццаць вершаў даюць паступовую гамму настрояў і думак, зьвязаных з пачуцьцём узаемнага каханьня, шчасьцем шлюбу і мацярынствам—яго радасьцямі і пакутамі; трактоўка гэтых тэм глыбокая і ўрачыстая. У трэці аддзел увайшлі пераклады Багдановіча з розных літаратур і розных поэтаў; тут ёсьць пераклады з антычных поэтаў, з нямецкіх—Шыльлера і Гэйнэ, з францускіх—Вэрлэна, Вэрхарна, Ар-

вэра, з расійскіх—Пушкіна, А. Майкова, Розенгэйма, але ў гэтым-жа адзеле чытач сустрэне і перайманьне розных вершаваных жанраў і стыляў, вельмі тонка скомпанаваня Багдановічам па адпаведных узорах поэзіі скандынаўскай, фінскай, сербскай, гішпанскай, японскай і г. д.; гэты адзел адразу кажа аб тым, што, апроча асноўнага памкнення поэты да беларускай культуры і поэзіі, у яго была шырокая зацікаўленасць сусветнаю літаратураю ў яе найбольш яркіх прадстаўнікох. Чацьверты адзел зьмяшчае ў сабе чарнавыя вершаваня накіды, цікавыя ня толькі як апрацоўка некаторых новых тэм, якія, паміж іншым, лёгка ўкладваюцца ва ўлюбёныя Багдановічам цыклі, але і як матэрыял, што раскрывае процэс працы поэты над сваім стылем і вершаваным складам. У пятым і шостым адзелах сабраны вершы Багдановіча, напісаныя на расійскай мове; пры гэтым пяты адзел складаецца з вершаў, напісаных непасрэдна на расійскай мове, а шосты—з уласных перакладаў поэты на расійскую мову некаторых яго вершаў, спачатку напісаных пабеларуску. Сёмы адзел—гэта мастацкая проза Багдановіча, якая складаецца з раду мініяцюр на беларускай і расійскай мовах, напісаных часткаю на тэмы аб прыгожасьці ў жыцьці і мастацтве, часткаю на бытавыя тэмы, якія маюць некаторы аўтабіяграфічны ўхіл.

Усяго разам першы том дае 320 вершаў і 12 узораў мастацкай прозы; каля паловы гэтага матэрыялу перадрукоўваецца з розных пэрыодычных выданьняў; другая палова ўзята проста з рукапісаў поэты і пры жыцьці яго не друкавалася. Такім чынам, першы том дае ня толькі выстарчальную колькасьць твораў для ўясьнення творчасьці М. Багдановіча, але і наогул досыць вялікі матэрыял у сэнсе літаратурнай спадчыны поэты, які памёр у раньняй маладосьці, і пры тым-жа матэрыял вельмі рознастайны паводле самога характару літаратурнай продукцыі.

Другі том у сваю чаргу павінен даць багаты матэрыял, каб меркаваць аб Багдановічу, як публіцысту, крытыку і, часткаю, як аб этнографі і гісторыку. Тут зазначаны таксама аддзелы: першы—артыкулы на беларускія тэмы, з гісторыі беларускай грамадзкасьці; другі—таксама на беларускія тэмы, але з гісторыі беларускай літаратуры; трэці—крытычныя артыкулы, прысьвечаныя пісьменьнікам беларускім, расійскім і украінскім; чацьверты—артыкулы па этнографіі і гісторыі,—пераважна па этнографіі і гісторыі славянства; пяты—вельмі рознастайныя артыкулы і нататкі, якія маюць характар аглядаў і рэцэнзій, прысьвечаных навінам сучаснай поэцы літаратуры, мастацтва, навукі, публіцыстыкі; урэшце, шосты адзел—яго лісты (праўда, нешматлікія), якія раскрываюць часткаю яго грамадзкія сувязі, літаратурныя інтарэсы, асабістыя стрэчы і перажываньні. Зразумела, ня ўсе артыкулы Багдановіча зусім апрацаваны, і некаторыя (узятыя з рукапісаў) нават ня зусім закончаны; апроча таго, іншы раз яго гістарычныя і крытычныя абагульненьні могуць для нашага часу здацца ня досыць сьвежымі; усё-ж такі—гэта цікавы матэ-

рыял ня толькі для асобы самога паэты, але і для ўсёй яго эпохі, асабліва для характарыстыкі беларускага руху.

Магчымы і трэці том, дадатковы,—ня кніга твораў Багдановіча, але кніга аб Багдановічу: біяграфічныя і крытычныя матэрыялы аб паэце, у тым ліку мэмуары аб ім і лісты да яго розных асоб. Гэты том таксама і асьвеціць самога паэту і ў шмат якіх адносінах ахарактарызуе яго эпоху.

Дом у Ялце, дзе жыў Максім Багдановіч.

Я спынюся цяпер на ацэнцы першага тому, які амаль ужо надрукаваны. У першым томе асабліва зьвяртаюць на сябе ўвагу чытача і крытыка першыя два аддзелы,—орыгінальныя вершы паэты, і трэці аддзел яго пераклады. Раней за усё аб іх генэзісе.

Адна з асноўных крыніц у творчасьці Багдановіча—яго радзіма, Беларусь, яе мінулае, яе прырода, яе народная поэзія, беларускі рух і яго задачы; але поруч з гэтым паэта чэрпае свае тэмы і з больш шырокіх крыніц,—з соцыяльных пытанняў сваёй сучаснасьці і нават з агульнапсыхалёгічных чалавечых праблем. У падборы і групоўцы крыніц творчасьці ў Багдановіча назіраецца пэўная стройная ўвязка, якая ня сумненна гаворыць аб гармонічнасьці яго маладога, які толькі што складаўся, сьветагляду. Ва ўсіх яго разумовых і грамадзкіх інтарэсах, ва ўсіх назіраннях над сабою і над людзьмі,—ва ўсіх, нарэшце, крыніцах, адкуль ён чэрпае свае тэмы, жанравыя прыёмы і стылевыя хварбы і контуры,—

ва ўсім гэтым ёсьць два асноўныя цэнтры. Адзін цэнтр—жыцьцё, сапраўднасьць, тое быццё, якім азначаецца сьвядомасьць; другі цэнтр—мастацтва і, у прыватнасьці, мастацка-літаратурная творчасць, як надбудова над жыцьцём,—вярней, як тое чароўнае, што мастаком ствараецца, асяродзьдзе зачарованых люстраў, у якім жыцьцё ня толькі адбіваецца, але і пераламляецца ў самых прыгожых, найдзіўных формах, у залежнасьці ад творчай асобы мастака. Наўкола кожнага з паказаных цэнтраў ідуць канцэнтрычныя кругі,—у кожным выпадку ня менш трох на лік. Наўкола першага цэнтру гэтыя кругі звязаны з наступным тэматычным зьместам: першы, самы блізкі да цэнтру інтарэсаў поэты, круг—гэта Беларусь, яе прырода, яе мітатворчасць, яе быт, яе патрэбы і запыты; другі, больш шырокі,—уся акаляючая поэту дарэволюцыйная сапраўднасьць з яе соцыяльнымі супярэчнасьцямі і памкненьнямі да новае соцыяльнасьці; трэці, самы прасторны канцэнтрычны круг,—гэта сьвет агульначалавечых праблем, у пераважнасьці психолёгічнага характару. Наўкола другога цэнтру зноў тры канцэнтрычных кругі, але ўжо ў пераважнасьці літаратурнага зьместу: першы круг—беларуская народная творчасць, беларуская літаратура, мастацкі беларускі фольклёрызм; другі—расійская літаратура і літаратуры славянскія (польская, сэрбская, украінская); трэці—літаратура ў сусьветным маштабе, літаратурны унівэрсалізм з яго рознастайнымі колёрытнымі формамі і з шырокімі агульначалавечымі тэмамі. Вось схэма крыніц творчасці М. Багдановіча. Ня трэба прымаць яе надта прасталінейна: поэта, зразумела, не падзяляў рэзка сваіх тэм і твораў іменна на гэтыя шэсьць груп, якія адпавядаюць шасьці канцэнтрам; але ў агульных контурах гэты падзел усё-такі вельмі і вельмі адчуваецца; калі-ж адзін круг часткова засланяў другі круг таго-ж цэнтру, ці калі два кругі двух розных цэнтраў разам стыкаліся, што бывала нярэдка, то ад гэтага толькі, як ніжэй пабачым, выйгравала тэма поэты, становячыся больш багатай зьместам і паглыбленай.

Мы пераходзім да тэм. Яны ўжо азначаюцца часткова толькі што ўстаноўленай схэмай крыніц творчасці Багдановіча. Першая тэма—Беларусь. Ужо ў самых раньніх вершах поэта зварачаецца да гэтай тэмы („Мае песьні“—1908, „На чужбіне“—1908). Хоць у першым з названых вершаў галоўным мотывам зьяўляецца „беднасьць“ і „нуда“ роднай краіны, аднак замілаванасьць да роднай прыроды, абвешная чарамі народнае мітатворчасці, асабліва вабіць увагу поэты. Адсюль шэраг грацыёзных вершаў, прысьвечаных ландшафту ў розных яго відах, беларускім парам году; адсюль-жа гэтыя шматлікія вобразы лісуноў, вадзянікоў, пугача, зьмеевага цара і г. д., якія ажыўляюць сваёю таемнаю прысутнасьцю беларускую прыроду; адсюль і срэбныя зьмеі на паверхні возера, і падвей, які ўвасабляе сабою зімовую завіруху, і дажджавыя павукі, што абвіваюць сьцены дому сваімі мокрымі нагамі, і хмара, выглядам вялізарнае жывёлы, якая рассяякаецца мячом, і г. д. Асаблівасьць М. Багдановіча

ў распрацоўцы гэтых карцін прыроды ў тым, што мёртвы ландшафт у яго пачынае жыць падвойным жыццём—жыццём народнага міту і жыццём філэзофскай мыслі, укладаемай поэтаю ў свае пачуццё прыроды.

Вось два вершы з „Вянка“ (№№ 92, 93)—„Возера“ і „Над возерам“. У першым—карціна прыроды, міт аб затануўшым лясу і мысьль аб загінуўшым мінулым, у якое намагаецца заглянуць цяперашняе. У другім тая-ж карціна прыроды, але ўся стылізаваная ў духу жывое мітычнае сцэны і, пры гэтым, прасякнутая адным настроем усёперамагаючай цішыні і спакою ночы. Поэта ведае і бытавую Беларусь („Вянок“—„Згукі бацькаўшчыны“) вясковую—з яе сумнымі напевамі, дзявочым сума і мацярынскімі сьлязьмі над паміраючым сынам, і гарадзкую Беларусь—у відзе ажыўленых і поўных гарадскога захаплення вуліц Вільні („Вянок“—„Места“); поэта ведае і гістарычную Беларусь, прадстаўленую яго „Летапісцам“, „Перапішчыкам“, „Слуцкімі ткачыхамі“, доктарам Скарынай (№ 127—„Безнадзейнасьць“). Да гэтае-ж тэмы далучаюцца і тыя вершы, дзе Беларусь дарэволюцыйная ўзята ў роўніцы яе соцыяльных супярэчнасьцяў і таго клясавага ўціску, пад якім знаходзіўся беларускі селянін (№ 16, I—„З песьняў беларускага мужыка“, N 25—„Над магілай мужыка“, № 142—„Краю мой родны! Як выклёты богам“...). Урэшце, сюды-ж трэба аднесці і вершы, характэрныя для настрою і думак беларускага руху (№ 47—„Народ, Беларускі Народ!“, № 58—„Эмігранцкая песьня“, № 84—„Пагоня“, № 141—„Упалі з грудзей“).

Другая тэма першага цэнтру—гэта ўся акаляючая поэту дарэволюцыйная сапраўднасьць, для якое, як і для Беларусі, поэта чакае абнаўленьня. Прачытайце, напр., гэты глыбокі па ідэі верш „Мяжы“ (№ 59), які ахапляе ў адну карціну ўвесь поўны соцыяльнай няпраўды і далёкі ад братэрскага яднаньня сучасны поэце чалавечы сьвет,—і другая тэма Багдановіча разгорнецца перад вамі ва ўсю шырыню. Ці возьмем для прыкладу яшчэ адзін верш „Вы, панове, пазіраеце далёка“ (№ 164), і зноў карціна соцыяльных супярэчнасьцяў, якія гнятуць поэту, атрымае таксама шырокі характар. Ад гэтае другое тэмы поэта лёгка пераходзіць да трэцяе, калі перад ім паўстае ва ўсёй сваёй вострасьці трагэдыя чалавечага гора, бяссэнсіца людзкае варожасьці і рэдкае мільганьне людскога шчасьця (№№ 34, 60, 69, 76, 168, 169). Тут ёсьць і думкі аб загадачнай чалавечай сьмерці, і вечная драма ўтратку блізкага чалавека, і незразумелыя пытаньні аб маёе жыцця, і радаснае прызнаньне шчасьця, маладосьці. Багдановіч часта вельмі сьціслы ў формулёўцы гэтых агульначалавечых мотываў, але заўсёды глыбокі па мысьлі і грацыозны па форме. (Прыклад: верш № 169 і той самы верш у перакладзе на расійскую мову).

Пяройдем да тэм другога цэнтру. У адным з сваіх артыкулаў, прысьвечаных беларускай творчасці („Забыты шлях“, т. II, аддз. III), Багдановіч настойліва гаворыць аб канечнай патрэбе шырокага скарыс-

таньня ў беларускай літаратуры крыніц народнай беларускай поэзіі Зразумела, адносіны беларускіх пісьменьнікаў да народнай творчасці ў эпоху Багдановіча нельга назваць „забытым шляхам“: на гэты „шлях“ ужо ўступалі тады і Я. Колас, і Я. Купала, і другія поэты. Тым ня менш, Багдановіч настойліва падкрэсьліваў канечную патрэбу для маладой, якая адраджаецца, беларускай літаратуры больш цвёрда стаць на гэты шлях. Сам ён увесь час вывучаў народную творчасць і ўвесь час стараўся ўвязаць як можна мацней свае тэмы і мотывы, сваю лексыку і фразэалёгію, свае сымболі і вобразы, эпітэты і параўнаньні — з узорамі народнае творчасці; нават словатворчасць Багдановіча (яго „новаторы“) заўсёды грунтуецца на народнай мове, што трэба лічыць зусім правільным для нормальнага разьвіцця поэтычнага стылю; праўда, сам Багдановіч вывучаў беларускую мову не на жывым моўным матэрыяле, а па слоўніку Насовіча і другіх кніжных даных, — і ўсё такі яго творчасць у галіне лексыкі вельмі жыцьцёвая і сталая. Каля 1915—1916 г. г., у апошнія гады свайго студэнцтва, а таксама ў апошні год перад сьмерцю, у год службы ў Менску, ён з асабліваю ўвагаю прыняўся за апрацоўку народна-песенных тэм, мотываў і стылістычных прыёмаў. Да гэтага часу адносяцца яго поэмы і вершы — „Мушка-Зелянушка“, „Максім і Магдалена“, „Страцім-Лебедзь“, „Лявоніха“, „Скірпуса“, „Вершы беларускага складу“ і г. д. Усе гэтыя творы прадстаўляюць сабою вельмі тонкую, філігранную працу ў сэнсе т. зв. мастацкага фольклёрызму; гэтыя апрацоўкі народнага стылю і перайманьні народнага эпосу і лірыкі трэба лічыць высокімі дасягненьнямі беларускай літаратуры дарэволюцыйнае пары.

Навакол гэтага больш сьціслага кругу другога цэнтру разыходзяцца яшчэ два канцэнтрычных і больш шырокіх. Адзін — пераклады і перайманьні славянскай поэзіі, другі — пераклады і перайманьні з розных чужаземных узораў. Пераклады з расійскае мовы не шматлікія (тры вершы), перайманьне сэрбскіх песьняў — толькі адно; але затое большую колькасць перакладаў мы сустракаем з украінскай літаратуры, якая паводле свайго гістарычнага лёсу больш родная беларускай: тут ёсьць і Шаўчэнка, і Самойленка, і Франко, і Крымскі і другія. Яшчэ шырэй прадстаўлена чужаземная літаратура: поруч з двума перакладамі з антычнай літаратуры мы знаходзім цэлую сэрыю вершаў, перакладзеных з Вэрлена, поруч з адным чатырохвершаваньнем з Шыльлера, — шмат вершаў з Гэйнэ; ёсьць, апрача таго, пераклады з Арвэра, Вэрхарна і др. поэтаў. Але ў роўніцы гэтага канцэнтру самае цікавае — тыя вершы, якія сам poeta назваў трохі неазначана словамі: „скандынаўская“ (г. зн. песьня), „гішпанская“, „японская“ і г. д.; гэта, нясумненна, перайманьні чужых жанраў і стыляў, але напісанья вельмі мастацка і блізка да ўзораў; яны робяць вельмі моцнае ўражаньне сваім мясцовым колёрытам, які адпавядае данай эпосе і данай нацыянальнасьці, і ствараюць настрой вялікі і складаны; для прыкладу можна назваць „Была Ынгсборг, як сасонка,

стройна“ (скандынаўская), „Кто там едзе па Касову полю“ (сербская), „Яснавокая Аніта“ (гішпанская) і інш.

З формальна мастацкага боку, літаратурная спадчына Багдановіча таксама і цікавая і значная. Ён першы з беларускіх поэтаў свайго часу

Магіла ў Ялце беларускага пісьменьніка і паэты Максіма Багдановіча.

зрабіў спробу шырака скарыстаць рознастайныя вершаваныя прыёмы і вершаваныя жанры, выпрацаваныя другімі літаратурамі. І гэтая спроба яму ўдалася, наколькі гэта было магчыма для яго нядоўгага жыцця і пісьменьніцкай працы. Мы знаходзім у яго вялікую рознастайнасць вершаваных разьмераў, наяўнасць вельмі шмат якіх відаў строфікі і, у сувязі з гэтым, цэлы шэраг такіх вершаваных кампазіцый і жанраў, якія ўласьцівы

наогул вельмі дасканалай і ўдалікатненай версыфікацыі розных эпох і літаратур (пэнтамэтры, рондо, трыголеты, октавы, сонэты і г. п.). Калі прыняць пад увагу музычнасьць вершаванай мовы М. Багдановіча, яго заўсёднае, якое ня здрадзіла яму, пачуцьцё рытму, шчаслівую рытмоўку радкоў і тую асаблівую чуласьць мастацкай меры, якая рэалізуецца ў кожнай яго вершаванай п'есцы, то трэба прызнаць, што ён, сапраўды, здолеў на слоўным матэрыяле беларускае мовы ажыцьцявіць шмат з таго, што выпрацавана ў галіне мэтрыкі іншымі літаратурамі.

Што датычыць ідэалёгічнай часткі літаратурнай спадчыны М. Багдановіча, то на першы погляд можа здацца, што яна ня досыць выразна і ня досыць устанавілася нават для яго эпохі. Але пры больш уважлівых да яго адносінах, усё-ж такі прыдзецца згадзіцца з тым, што ён, ня гледзячы на сваю маладосьць і раннюю сьмерць, выказаў у сваіх творах найбольш каштоўныя культурныя і соцыяльныя імкненьні свайго часу, якія склаліся ў гады пералому старога быту ў бок новай соцыяльнасьці нашых дзён.

М. Багдановіч рана стаў адчуваць сваю хваробу і ведаў, што век яго кароткі, і ўвесь час, пачынаючы з першых крокаў сваёй літаратурнай чыннасьці, баяўся, што сьмерць перарве яго працу і ня дасьць яму магчымасьці пакінуць пасля сябе што-небудзь прыкметнае ў сэнсе літаратурнай спадчыны. У адным вершы 1909 г. (т. I, № 6) ён называе сябе „бальны, бяскрыдлаты поэт“, і робіць сумныя здагадкі аб сваім блізкім канцы: „Мо' жыцьця майго верш ужо сьпет“—кажа ён. Такое-ж прадчуваньне раньняе сьмерці месціцца і ў вершы: „Ой, чаму я стаў поэтам“ (т. I, аддз. II, № 151). Але, паміраючы заўчаснаю сьмерцю, ён цешыў сябе тым, што ў перадсьмяротныя часы ён быў не адзін: з ім была „Кніга з друкарні пана Марціна Кухты“, г. зн. яго зборнік „Вянок“ (т. I, № 89: „Ў краіне сьветлай, дзе я ўміраю“). На гэту кнігу ён глядзеў як на літаратурную спадчыну, якую ён пакідае сваім блізкім, сваім сучасьнікам і патомкам. Аднак, поэта не адмаўляе значэньня і іншых сваіх твораў, і нават быў упэўнены, што наогул яго „ціхія песьні“, ім прачулыя і выпакутаваныя, перажывуць яго сьмерць і дачакаюцца прызнаньня сваёй мастацкай вартасьці:

Ціхія мае ўсе песьні, цёмныя, як вуголь чорны,
Але ўсё-ж яны засьвеціць. калі я ў агні мучэньня
Їх разжару, распаляю:
А як згасне ён—дык бліснуць, быццам дымэнтаў зэрны,
Бо абярнуцца, застыўшы, у драгацённыя каменны
Ў час, як лягу я ў зямлю. (Т. I, аддз. I, № 29).

Словы поэты спраўдзіліся: яго песьні пасля яго сьмерці зноў адживаюць з яго шпыткаў, рукапісных накідаў і з старонак сучасных яму часопісяў, і ўсё сільней пачынаюць пералівацца агнямі мысьлі і пачуцьця, убранных у артыстычную форму слова і вершаванага рытму.

ЦЕНІ І СЬВЯТЛО Ў ТВОРЧАСЬЦІ М. БАГДАНОВІЧА

Проф. М. Піотуховіч

Пад блакітным небам далёкага Крыму, на ўбогіх брацкіх могілках, на ўскраіне г. Ялты знаходзіцца адзінокая магіла, у якой 10 гадоў таму назад знайшоў сабе апошні прытулак беларускі пясняр М. Багдановіч. Сярод разбураных пахілых крыжоў здалёку віднеецца над ёй пастаўлены Інстытутам Беларускае Культуры невялічкі помнік, але ня родная бяроза схіляецца над ім сваімі ветлівымі і ласкавымі галінамі—непадалёку глядзяцца ў неба высокія зграбныя кіпарысы; нібы пэўныя вартаўнікі, адны яны ахоўваюць магільны супакой поэты.

„De mortuis aut bene aut nihil“—„Аб нябожчыках або добрае або нічога“. У працягу 10 гадоў беларуская крытыка сьвята і пабожна захоўвала гэты наказ мудрай старажытнасьці. Навакोल аўтара „Вянка“ складаўся другі пахучы вянок чыстых імортэляй шчырага пракланеньня. Але для нас, сьвяткуючых зараз ужо 10 гадавіну з дня сьмерці поэты, ён ня толькі дарагі і любы сэрцу нябожчык,—адначасна ён аб'ект і бесстароннага навуковага дасьледваньня. Беларуская крытыка да гэтага часу пераважна спынялася на высвятленьні формы творчасьці М. Багдановіча, формы сапраўды высокамастацкай, па праву выклікаючай панігрычнае захапленьне. Выказваліся думкі, што пясняр-стылізатар беларускага вершу ¹⁾, што ў яго творчасьці аб'ядналіся два стылі—клясычны і романтичны ²⁾, што ён тыповы-імпрэсыяністы ³⁾ і г. д. Але наша крытыка, так грунтоўна спыніўшыся на формальных асаблівасьцях творчасьці М. Багдановіча, параўнальна мала ўвагі адавала таму, што захоўваецца пад знадворнай бліскучай абалоньню мілагучных і рознастайных яго вершаў.

М. Багдановіч менш усяго слоўны жонглёр, для яго слова—гэта толькі формальнае выяўленьне глыбокіх ідэй, захаваных эмоцый і рознастайных настройў. Зграбныя і бліскучыя вершы поэты прасякнуты крывёй яго сэрца; у гэтых вершах гучаць ня толькі пераможныя гімны хараству, у іх адчуваецца стогн хваравітай і надломленай душы. Прыслушацца да

1) І. Дзяржынскі. М. Багдановіч, як стылізатар беларускага вершу. „Адраджэньне“, 1922 г.

2) А. Узьнісенскі. Поэтыка Багдановіча. „Крывіч“ 1926 г., № 11 (1).

3) Піотуховіч. М. Багдановіч, як поэта-імпрэсыяністы. „Польмя“, 1923 г., № 7—8.

гэтага стогну, схапіць у ім пэўны соцыяльны рытм—задача нашага эцюду, нашай маленькай даніны на магілу песьняра.

М. Багдановічу прышлося жыць і дзейнічаць у цяжкую пару. Шквал першай рэвалюцыі быў зломлены, соннае багна грамадзкага жыцця зацягвалася мёртвай плесеньню застою і рэакцыі. Інтэлігент па пахаджэнні М. Багдановіч быў адарваны ад працоўных мас, як быў адарваны ён і ад айчыны. Да ўсяго гэтага далучалася яшчэ спадчынная хвароба—сухоты. Суровы жыццёвы лёс рана зганяе з яго твару лёгкую юнацкую ўсьмешку; ён сваёй бязьлітаснай рукой праводзіць глыбокія барозны цяжкага задумленьня, унутранай самаўглыблёнасці, і песьняр акідае жыццё і сьвет смутным, не паюнацку сур'ёзным і змрочным поглядам.

У сьветаадчуваньні поэты ёсьць некаторыя элементы сусьветнага смутку, калі разумець апошні ня ў сэнсе гістарычна-культурным, а грамадзка-псыхолёгічным. У гэтым сэнсе, як грамадзка-псыхолёгічная праява, сусьветны смутак нямінуча ўзьнікае там, дзе ёсьць для гэтага адпаведныя соцыяльныя ўмовы. „Гэта ўманастраёвасьць,—кажа проф. Коган,—заўсёды звязана з крызісам пануючай клясы, у больш шырокім сэнсе—з крызісам таго ці іншага сьветапагляду. Гэта плынь чыста інтэлігенцкая. Смутак Байрона—гэта, перш за ўсё, трагедыя мысьлі, трагедыя людзей, якія ў моц сваёй профэсіі асуджаны шукаць выйсця ў межах сьвядомасьці, а ня быцця. Можна сказаць,—гаворыць далей Коган,—што элементы байронізму нямінучы ў сьветаадчуваньні кляс, якія ня прымаюць удзелу непасрэдна ў вытворчасці. Усякая эьмена, выкліканая законамэрным разьвіццём тэхнікі і грамадзкіх адносін, застае ўрасплох сьвядомасьць, якая адарвалася ад быцця, не памятае сваёй матэрыяльнай крыніцы“ *).

Марксыцкая крытыка, такім чынам, правільна разглядае сусьветны смутак, як крызіс мысьлі, які вынікае на падставе крызісу грамадзкага. Характэрнымі адзнакамі данага крызісу ў галіне інтэлектуальнай, па думцы проф. Розанова, служаць тры мотывы: разлад чалавека з самім сабою, разлад яго з грамадзтвам і, нарэшце, разлад яго з агульным сьветанарадкам.

На ліры М. Багдановіча моцна гучаць гэтыя хваравітыя енкі разладу ўнутранага, соцыяльнага і філёзофскага.

Праз увесь „Вянок“ беларускага поэты, папершае, чырвонай пасьмай праходзіць мотыў разладу паміж вострым разумовым аналізам і пачуцьцёвым захапленьнем. Халодны скэптыцызм думальніка і энтузіязм поэты—вось тая два п'юсы, паміж якімі хістаюцца чароўныя вершы беларускага песьняра. З аднаго боку, чыста разумовы пэсымізм, мысьлі на тэму: „суета сует“, „всяческая суета“; з другога боку, шчырае эмоцыянальнае захапленьне пекнасьцю прыроды, прыгаством душы чалавека

*) Байрон. 1824—1924. „Светоч“ М. Л. 1924 г., стар. 16.

ў некаторых момантах яе перажываньняў, як, напр., вобраз Мадонны ў творы „Вэроніка“. Сам поэта хваравіта адчуваў сваю дваістасьць; ён сам сьведчыць, што душа яго ня ведала супакою:

Грудзі ньюць, цела вяне,
А спачыць ня можна мне:
Думкі з розуму ліюцца,
Пачуцьцё з душы бяжыць.

У такіх простых словах поэта вылівае сумную скаргу на сваю душэўную дваістасьць. Сам, ня ведаўшы душэўнай гармоніі, ён дае наказ другім імкнуцца да яе. Ён гаворыць:

Жыві і цэльнасьці шукай,
Аб шыраце духоўнай дбай...

Разлад з людзьмі, наўкольным грамадствам царскай Расіі гэтак сама яскрава выяўлены ў М. Багдановіча. У яго нярэдка вырываюцца горкія ноткі расчараваньня і сумленьня адносна людзей. Ён лічыць патрэбным напамінь песьняру гэтую сумную ісьціну:

Ведай, брат малады, што ў грудзёх у людзей
Сэрцы цвёрдыя, быццам з каменя,
Раяаб'ецца аб іх слабы верш заўсягды.

Поэта прасякнуты высокімі ідэаламі нацыянальнага і соцыяльнага вызваленьня айчыны, але ў яго душу закрадаецца мрачная думка аб тым, ці здужае яго пакаленьне выканаць гэтую гістарычную місію; ён зважаецца да беларускага грамадства з горкім запытаньнем:

Таварышы-брацьця! Калі наша родзіна-маць
Ў змаганьні з нядоляй патраціць апошнія сілы,
Ці хваце нам духу ў час гэты жыцьцё ёй аддоць.
Бяз скаргі легчы ў магілу?

У другім сваім вядомым вершы „О, краю мой родны“, нарысаваўшы трагічны малюнак соцыяльнага заняпаду Беларусі, малюнак гора, якое ў яго часы шырокай хваляй затапляла родныя нівы, Багдановіч ставіць усё тое-ж пытаньне, поўнае безнадзейнасьці і балючага сумленьня ў людзях:

Брацьця! Ці зможам грамадае гора?
Брацьця! Ці хваце нам сілы?

Ад гэтага сумнага разладу з рачаіснасьцю М. Багдановіч шукае ратунку ў галіне прошлага і ў галіне мары. У сваіх тэрцынах беларускі поэта яскрава выказвае сваё замілаваньне да мінулага, кажучы:

Ёсьць чары ў забытым, старадаўнім,
Прымна нам сталаеццяў пыл страхунць.
Пажыць мінулым—гэткім мудрым, слаўным,
Быцьцё дзядоў у смутку ўспамянуць,
Мы сквапна цягнемся к старым поэтам,
Каб хоць душой у прошлым патануць.

Добра ведаў гэтак сама пясняр і панаваньне над сабой усямоднай мары, гэты асобны стан, калі, асабліва пад уплывам сузіраньня блакітнай вышыні неба,

У душы адрасьце пара крыл.
 Узьляціць яна ў сінюю вышу
 І ў струях яе змые свой пыл.
 Там ня трэба ні шчасьця, ні ласкі,
 Там няма ні нуды ні клопот.
 Ты—царэвіч цудоўнае казкі.
 Гэта хмара—дыван-самалёт.

Нарэшце, элементы філэзофскіх разважаньняў гэтак сама выяўлены ў творчасьці Багдановіча. Яго „Вянок“, уласьціва кажучы, уяўляе сабой досыць зграбную і цэльную сыстэму думак, дзе адна за другой разбураюцца ілюзіі чалавечага жыцьця.

З людзей некаторыя імкнуцца яшчэ знайсці супакой у рэлігіі, ускладаюць свае надзеі на неба, чакаючы адтуль дапамогі і падтрыманьня. Беларускі пясняр ускрывае ўсю ілюзорнасьць гэтых надзей у вершы „Ян і маці“. Ён дае нам трагічны малюнак: маці моліцца за свайго сына, паставіўшы сьвечку перад абразамі, але па думцы поэты дарэмны гэтыя надзеі і малітвы:

Сьвечка сьвеціць, сьвечка зьзяе, сьвечка дагарае,
 І ў панурай цеснай хаце хлопец памірае.

У такім антырэлігійным выяўленьні дарэмнасьці ўсялякіх малітв бязу-моўна, заключаецца здаровы элемент вызваленьня ад забабоннасьці. Але побач з гэтым ў філэзофскім сьветаадчуваньні поэты ёсьць і іншыя хва-равітыя бакі безнадзейнага пэсымізму, дзе ён прабуе паказаць нікчэм-насьць розных праяў чалавечага жыцьця.

Шмат ёсьць людзей, для якіх каханьне—прыгажэйшая кветка жыцьця, але поэта халодным нажом аналізу зрывае пялёсткі і з гэтай кветкі; ён паказвае, што і ў каханьні цяжка знайсці родную душу, што і ў гэтых перажываньнях цяжка пазбавіцца ад адзіноты; спачатку поэтычныя клятвы „да сьмерці ядынае меці каханьне“, але потым суровая проза жыцьця зьніштажае гэтыя клятвы, потым разыходзіны:

На іншыя сьцежкі жыцьцё нас зьвяртае,
 Пасвойму кожны свой век пражывае.
 У кожнага неба і сонца сваё,
 Супольнай-жа праўды крыніца ня б'е.

Іншых вабіць да сябе ціхі прытулак сямейнага шчасьця, але поэта не захапляецца і гэта ілюзіяй; пекнае знадворку сямейнае жыцьцё часта ўнутры заключае ў сабе шмат пошласьці і жыцьцёвага бруду; адсюль вынікае мафістофельская іронія „гутаркі з паненкамі“:

Пабачце! Ластаўка малая
 Для птушанят гняздо зрабіла.
 І клапатліва ўкруг лятае.—
 Аж паглядзець прыёмна, міла.

Вельмі шанюўныя паненкі!
Тут ёсьць напэўна трохі цуду:
У гнязьдзечку міленькім і сьценкі
І дно яна зьляпіла з бруду.

Нарэшце, вышэйшая асалода і ўкраса жыцьця—мастацтва. Романтыкі лічылі, што поэта—гэта „прарок“, вышэйшы жрэц, у грудзёх якога гарыць нейкі вышэйшы, нябесны агонь. Максім Багдановіч разбурвае і гэтую романтичную канцэпцыю мастацтва; ён паказвае, што дар „пекна сьпяваць“ уласьцівы і ніжэйшым жывёлам; пясняр зазначае:

Вы кажаце мне, што душа у поэта.
Калі спараджае ён дзіўныя вершы.
Нябесным агнём абгарэта.
І ў час той між людю ён—першы...
Ах, дзякуй вам, дзякуй на гэтай прамове;
Душа мая, пэўна, шчасьлівай была-бы.
Калі-б я ня ведаў, панове.
Што пекна сьпяваюць і жабы.

Так і рэлігійная вера, і пачуцьцё каханьня, і сямейнае жыцьцё, і нават мастацкая творчасць,—усё гэта праходзіць праз судом халоднага і ўсё разбураючага розуму поэты. Над жыцьцёвымі зьявамі распасьцірае ў яго свае мračныя скрыдлы царыца-сьмерць. Поэта зазначае: „усё зьнікае, праходзіць, як дым“. У другім месцы ён гаворыць:

Шмат у нашым жыцьці ёсьць дарог,
А вядуць яны ўсе да магілы,
І бяз ясных надзей, бяз трывог.
Загубіўшы апошнія сілы.
Мы сайдземся, спаткаемся там.
І спытаем сябе: для чаго мы
Па далёкіх і розных пуцях
Адзінока ішлі ў край невядомы?
І чаму пасьпяшаліся так.
Напружаны ўсе свае сілы.
Калі ціха паўзушчы чарвяк
Ўсё-ж дагнаў нас ля самай магілы.

Перад тварам сьмерці блякне нават пекнасьць напружанага і шырокага жыцьця, і да свайго тэстамэнту—жыць, шукаць цэльнасьці і дбаць аб шырыні духоўнай—поэта не прамінуў дадаць сваё „memento mori“, ён кажа:

І ў напружанасьці паўнаты
Свайго шырокага жыцьця
Бяз болю, ціха зойдзеш ты
Ў краіну забыцьця.

У другім вершы мысьль аб сьмерці злучаецца ў Багдановіча з думкай аб роднай краіне. Ён цешыць сябе марай:

Ня будзеш цяжкая ты сыну
Свайму зямля.
Там хоць у гліне, хоць у брудзе,
Там пад вямлэй.
Найдуць мае слабыя грудзі
Сабе пакой.

Гэтак нават з думкай аб любай айчыне злучаецца ў М. Багдановіча філэзофія нірваны, нябыцця.

Мысль аб сьмерці асабліва часта ахапляла хворага целам, і, па яго ўласным прызнанні, хворага душой беларускага паэты, ён гаворыць:

Ня кувай ты. шэрая зязюля,
Сумным гукам у бары,
Мо і скажаш. што я жыці буду,
Але лепш не гавары.
Бо ня тое сьведчыць маё сэрца.
Грудзі хворыя мае;
Боль у іх мне душу агартае,
Думцы голас падае,
Кажэ. што нядоўга пажыву я.
Што загіну без пары...
Прыляці-ж тады ты на магілу.
І закувай. як у бары...

Але ў духоўнай постаці беларускага песьняра, апроч смутнага пэсымістага выяўлялася часам і другая старана—бадзёрасць і ўзня- тасьць. Адсюль у творчасці паэты чуюцца ня толькі сумныя мэлё- дыі хаўтурнага „geduie“, але часам моцна гучаць і настроі барацьбы, ўзнятасьці.

Яму належыць гэты бадзёры заклік:

Рушымся. брацьця, хутчэй
Ў бой з жыццём, пакідаючы жах:
Крыкі пужлівых людзей
Ня стрымаюць хай бітвы размах...
Проці цяжэння вады
Зможа толькі жывое паплыць.
Хвалі-ж ракі заўсягды
Тое цягнуць. што скончыла жыць.

Так барацьба, па думцы паэты, ёсьць істотная адзнака жыцця; дзе яе няма, там гніль, супакой магілы. Барацьба каштоўна ня толькі з боку біялёгічнага, яна каштоўна і з боку соцыяльнага, яна паважна сваімі вынікамі: можа прынесці плён перамогі над злом, „пэрлаў горы“.

Вось чаму паэта з любасцю вітае гэту стыхію барацьбы:

Устань навальніца. мкі наноў!
Ўзвыі вецер—ўсе за адно!
У віхры ўляціць палова.
Пакіне чыстае зярно.
Удар. цыклон. удар на мора!
Цалуй яго ў глухое дно!
Ўсплясьні ваду, і пэрлаў горы
На бераг выкіне яно.

Пясьняр у другім месцы заклікае сьледаваць прыкладу дзядоў, якія ўмелі змагацца з прыродай; іх душылі абшары лясоў, а яны агнём зва-

дзілі пушчы. і цяпер „на попеле буйна ўзрасьлі каласы“. Па думцы паэты, трэба

З гэтых дзядоў суровых прыклад нам-бы ўзяць—
Ня кіліцца з бяды, ня пужацца агня.
Бо мы толькі тады дачакаема дня.
Калі нас не здалее змаганьне зьлякаць.

І паэта бадзёра верыць, што гэты радасны дзень настане, што айчына адбудзіцца ад сну.

Ня згасла сонца, сонца глянэ.
Усіх падыме ада сна.
Ён, гэты дзень, яшчэ настане,—
І ачуняе старана.
Я пад яе зімовай маскай.—
Пад сьнегам,—бачу твар вясны,
І все верш мой даўнай казкай.
І ясны ён. як зорак сны.

Паэта моцна верыць, што народ хавае ў сабе потэнцыяльна вялізарныя сілы, якія толькі чакаюць свайго выяўленьня. Гэтую веру пясняр выразіў у пекнай форме сонэту, яхвяраванага А. Пагодзіну.

Паміж пяскоў Эгіпэцкай зямлі.
Над хвалямі сінеючага Ніла.
Уж колькі тысяч год стаіць магіла.
У гаршчку насеньня жменю там знайшлі.
Хоць зернейкі засохшыя былі.
Усё-ж такі жыцьцёвая іх сіла
Збудзілася і буйна скаласіла
Парой высеньнай збожжа на раллі.
Вось сымвол твой. забыты краю родны:
Зварушаны нарэшце дух народны.
Я верую, бясплодна не засьне,
А ўперад рынецца, маўляў, крыніца.
Каторая магутна. гучна мкне.
Здалейшы з глебы на прастор прабіцца...

Акрылены гэтакімі магутнымі настроймі барацьбы і веры ў бацькаўшчыну, М. Багдановіч стварае сваю чароўную легенду „Страцім-лебедзь“, у якой ужо гучаць настроі богазмаганьня. У гэтым творы, на фоне біблейнай легенды аб патопе, даецца сымбалічны вобраз магутнай істоты, якая ня хоча пакарыцца боскай волі: для яе сьмерць лепш, чым рабства, згіненьне—вышэй пакоры... Па загаду бога ў каўчэг Ноя, каб ратаваць сябе ад патопу, сыцякаюцца ўсе жывёлы і птушкі.

Птахі ў небе стаяў лётаюць.
Енчаць жаласна. ад нуды крычаць,
Выглядаюць стуль прытулачку.

Адзін толькі горды Страцім-лебедзь ня хоча пакарыцца агульнаму лёсу.

А па ўсёй зямлі толькі хвалі б'юць.
Толькі хвалі б'юць белай пенаю.
Да па іх дужы сьмела плыве
Страцім-лебедзь—горды, моцны птах.

Узмахне крылом—быццам бор шуміць,
 Узмахне другім—як мяцель гудзіць.
 І населі тут на лебедзя
 Птахі дробныя ўсёй стаяю.
 Пацямнела у яго вачох.
 Крыльлі ўрэшце падламаліся,
 Галава ў ваду апусьцілася.
 І пайшоў на дно мора сіняга
 Страцім-лебедзь—моцны, горды птах.

Страцім-лебедзь—гэта як-бы сымбалічны вобраз самога паэты. Ён сам паэта ўяўляў з сябе магутную індывідуальнасць з настроймі барацьбы і пратэсту. Але няспрыяючыя ўмовы жыцця не далі мажлівасці разгарнуцца ва ўсёй сіле гэтай індывідуальнасці.

Другі сымбалічны вобраз перажыванняў паэты даны ў яго пекным вершы „Астры“. У шэрую восень пекныя астры марылі і чакалі вясны, але іх марам ня суджана было здзейсніцца:

А ранак спаткаў іх халодным дажджом,
 І вецер стагнаў у саду за кустом.
 І ўбачылі астры, што ўкруг іх турма,
 Убачылі астры, што жыць ім дарма.
 І ўмерлі яны. Але тут, як на сьмех.
 Паднялося сонца, цалуючы ўсех.

Так і паэта асуджан быў жыць у шэрым тумане нацыянальнага і соцыяльнага ўціску, і навокал яго была турма—турма царскай Расіі, і ён як на сьмех, толькі ўжо на самым закаце сваіх дзён убачыў вялікае сонца рэвалюцыі.

Інтэлігент па пахаджэньню, адарваны ад вытворчых сіл і працоўных мас, Максім Багдановіч асабліва паддаўся адмоўным уплывам акружаючай яго няспрыяючай рачаіснасці. Адсюль вынік яго пэсымізм і хваравітая дваістасць, адсюль вынікла яго адасобленае месца ў нашай літаратуры.

Другой спадчынай соцыяльнай абстаноўкі, апроч пэсымізму, зьявіўся эстэтызм паэты.

У сваім прозаічным творы „Апокрыф“ пясняр выступае перад намі ў якасці прыхільніка тэорыі „мастацтва для мастацтва“. Па яго думцы, патрэбна ўсё тое, што абслугоўвае матэрыяльныя інтарэсы людзей, мае утылітарную каштоўнасць. Але значна вышэй за ўсё—гэта пекнасць, характавае: „добра быць коласам, але шчасліў той, каму давлялось быць васільком, бо нашто каласы, калі няма васількоў“.

Плеханов правільна зазначае, што „нахіл мастакоў і людзей, якія жыва цікавяцца мастацкай творчасцю, к мастацтву для мастацтва, вынікае на грунце безнадзейнага разладу іх з наўкольным грамадскім асяродзішчам“. Эстэтызм Багдановіча ўяўляе сабой скутак гэтага разладу. Так, у творчасці беларускага пясняра мы знаходзім значныя цені, але з гэтымі ценямі злучаецца і сьвятло: настроі барацьбы, глыбіня думкі, якая выяўлена ў надзвычайна пекнай форме.